

*Климкова Ірина Ігорівна,
доцент кафедри політичних наук
НПУ ім. М. Драгоманова*

УДК 328:17

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до вивчення культури парламентської діяльності як елемента політичної системи та політичного процесу, який впливає на формування політичної культури суспільства загалом, на прийняття управлінських рішень у сфері політичної діяльності парламенту, держави і суспільства.

Ключові слова: парламентська культура, політична діяльність, політична система, парламентська діяльність, політичний процес, політична культура.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к изучению культуры парламентской деятельности как элемента политической системы и политического процесса, что влияет на формирование политической культуры общества в целом, на принятие управленческих решений в сфере политической деятельности парламента, государства и общества.

Ключевые слова: парламентская культура, политическая деятельность, политическая система, парламентская деятельность, политический процесс, политическая культура.

In the article are examined the basic theoretical scientific views about the culture of parliamentary activity as an element of political system and political process, that is of great influence on forming of political culture of society on the whole, on acceptance of administrative decisions in the field of political activity of parliament, state and society.

Keywords : parliamentary culture, political activity, political system, parliamentary activity, political process, political culture.

В умовах сьогодення Україна переживає складний процес корінних перетворень в усіх сферах життя суспільства: економічній, політичній, соціальній, ідеологічній, правовій. Фундаментальні зміни в суспільній свідомості і у функціонуванні політичних інститутів актуалізували недостатній рівень методологічної розробленості стратегії реформування сучасного суспільства, а також і стратегії розбудови державності, її інституцій, де часто теоретичний, концептуальний підхід підміняється емпіричним. Зокрема, можна виділити проблеми, пов'язані з парламентаризмом як центральним елементом народного представництва і парламентської культури як її провідної складової, які є особливо гострими в умовах суспільства, що трансформується. На сьогоднішній день в українському соціумі спостерігається суспільне розчарування у депутатському корпусі і можна навіть сказати загалом в парламентській демократії, що пояснюється рядом об'єктивних причин. По-перше, наявністю протиріччя між очікуваннями з боку суспільства і низькою ефективністю діяльності представницьких органів. По-друге, невідповідністю діяльності представницьких органів тим задачам і потребам, що стоять перед суспільством. По-третє, неефективністю внутрішньої організаційної діяльності самих представницьких органів. Усі названі причини тією або іншою мірою торкаються такого поняття як «парламентська культура» та «культура парламентської діяльності». В багатьох джерелах зазначається, що в Україні відсутня парламентська культура, що пояснюється нестандартністю, суперечливістю політичного життя; частими змінами у світоглядних і політико-культурних засадах життєдіяльності громадян, самої влади, політичних інститутів. Подібний стан речей актуалізує і спрямовує дослідницьку увагу на вивчення феномену парламентської культури як елемента політичної системи (системний підхід) та політичного процесу (діяльнісний підхід), яка є частиною загальнонаціональної політичної культури (культурологічний підхід), а з іншого боку –

впливає як на формування політичної культури суспільства загалом, так і на прийняття управлінських рішень у парламенті зокрема. Комплекс теоретичних і методологічних проблем виникає і у зв'язку зі становленням інформаційного суспільства, що базується на широкому впровадженні комп'ютерних технологій, мережі Інтернет, що створює нові можливості для людини і нові форми політичної діяльності.

Якщо політичну систему розглядати як увесь арсенал політичних засобів і сукупну політичну діяльність, яка здійснюється в суспільстві в різних формах і «зачіпає» різні сфери, то політичний світ постає як світ нескінчених зв'язків, в центрі яких знаходиться людина. Сучасна демократична політична система дозволяє людині розкрити свої можливості і здібності, дозволяє реалізувати свій соціальний і політичний потенціал. При цьому важливим елементом такої системи виступає політична діяльність. Ряд вітчизняних і світових дослідників (О.В.Поляков, Г.Дж. Берман, Дж. Холл та ін.) вбачають саме в категорії «діяльність» важливий методологічний ресурс, який може сприяти створенню інтегрованого розуміння політичного життя і політичних процесів.

Загальнотеоретичні питання політичної діяльності стали розроблятися у вітчизняній науці після «діяльнісного» буму у загальнофілософській науці, коли багато дослідників констатували, що наукова картина світу виключає людину. Теоретичні розробки зводилися до позиції, згідно з якою окремих індивід повинен завжди дотримуватися установок і правил, які створені без нього. Проте цінність людини у тому, що вона здатна до самостійної творчості. У 70-80 роках минулого століття аналіз людської діяльності стає одним із помітних течій суспільного життя (праці М.Когана, Кветної М., Ареф'єва Г., Вороновича Б., Феофанова В., Ніколова Л., Дьоміна М.). З'являється новий погляд на людину і людську діяльність, який стверджує, що в природноісторичному аспекті людина виступає як елемент виробничих сил і формується як наслідок об'єктивного процесу функціонування і розвитку способу виробництва. Проте, в кожному акті життєдіяльності людина намагається реалізувати себе в цьому світі, вона втілює в життя свої програми, цінності, ідеали. І в цьому аспекті, коли суб'єкт обирає свій шлях в певних об'єктивних умовах, на основі системи цінностей, що склалася, його поведінка виступає як діяльність [2]. В цілому методологічні роботи, які з'явилися у суспільствознавстві з питань діяльності і поведінки, не могли не виступити теоретичним джерелом досліджень політичної діяльності. Проте, слід відзначити, що на сьогоднішній день у пострадянській політичній науці (російській, українській) більш розробленими є питання політичної поведінки, що можна пояснити глибокими дослідженнями даної категорії в американській і європейській школах.

Діяльнісний підхід є не лише можливим в сучасних умовах, а й достатньо перспективним. Проте його використання передбачає аналіз ряду пов'язаних з ним понять – мотиви, цінності, інтереси, потреби, воля тощо, що є внутрішнім рівнем діяльності.

Також слід зазначити, що у першій половині 20 століття виділився ще один аспект наукових досліджень, де науковці торкалися проблеми політичної діяльності. Це пов'язувалося з розробкою категорії «політична система». Дійсно, якщо політичну систему розглядати як сукупність усього арсеналу політичних інститутів, засобів, відносин, то перед дослідником постає складний світ нескінчених зв'язків її складових, де політична діяльність обов'язково розглядалася як її елемент. Російський науковець В.Протасов, досліджуючи природу правової діяльності (*а правова і політична діяльність є взаємопов'язаними феноменами, тому ці міркування цілком справедливо можна віднести і до політичної діяльності – виділено нами – І.К.*), зазначає, що ідея діяльності і ідея системності є тісно пов'язаними між собою. У поєднанні з системним діяльнісний підхід набуває більшої ефективності та методологічно підсилюється [8, с.32-34].

Філософське тлумачення системного підходу базується на його розумінні не просто як одного із способів пізнання, дослідження, але й як певного аспекту соціальної діяльності, який породжується на певному етапі і в певних умовах її розвитку [7, с.70]. Специфіка системного підходу стає зрозумілою, коли необхідно вирішити задачі, які супроводжуються наступними умовами: 1) проблемні ситуації, для вирішення яких не існує готових

традиційних засобів, становляться не виключенням, а правилом в розвитку соціальної дійсності; 2) ці ситуації настільки є складними, що для винаходу засобів, здатних їх вирішити, є необхідним науково обґрунтоване проектування. За цих умов стихійність поступається системності в усіх основних сферах життя суспільства, що вимагає відповідного підходу до вивчення різних взаємозв'язків і взаємодій. Коли вивчення зв'язків вже не виступає самоціллю, а є засобом для управління діяльністю для проектування – виникає той їх рівень вивчення, який можна назвати системним підходом [7, с.18]. На наш погляд, наведені методологічні установки є важливими при дослідженні парламентської діяльності як діяльності, безумовно, системної. Додамо, що політична та парламентська діяльність розглядається науковцями не лише у зв'язку з категорією «політична система», а й як складовий елемент більш широкого поняття – політичне життя. В цілому, визнання за діяльністю «зрізом» досліджень широких соціальних і наукових перспектив дозволяє дослідити багато питань функціонування, розвитку і вдосконалення політичної сфери.

Загальнотеоретичні дослідження, присвячені окремо парламентській діяльності серед вітчизняного доробку не зустрічаються, хоча сам термін є достатньо популярним на сьогоднішній день. Для того, щоб з'ясувати місце і роль поняття «парламентська діяльність» в системі понять політичної науки, доцільно звернутися, на наш погляд, до таких категорій як «політична діяльність» і «політична поведінка». Слід зазначити, що політична діяльність відрізняється від політичної практики, політичної активності, політичної поведінки рядом специфічних рис, що робить необхідним її вивчення в політичній науці. Крім того, політична діяльність відіграє значну роль в політичних процесах, сприяє створенню ефективних механізмів прийняття політичних рішень та впровадженню їх у життя.

Стосовно співвідношення понять «політична поведінка» і «політична діяльність» у різних наукових галузях можна виділити декілька підходів.

Перший підхід заключається в тому, що це два самостійних, автономних поняття. Кожний з них має свою природу, свої види, форми, свій статус. Якщо звернутися до етимології слів «діяльність» і «поведінка», то «діяльність» означає «заняття, праця», «робота, систематичне застосування своїх сил в будь-якій галузі». Слово «поведінка» – це «образ життя і дій, сукупність вчинків і дій» [3, с. 146, 466]. Цей підхід базується на розумінні понять філософською і психологічною науками, проте не кожна наука може його використовувати. Наприклад, у правовій науці це малоефективне, оскільки всі дії і бездії, яке мають правове значення, з точки зору цих визначень водночас можуть бути названі і поведінкою і діяльністю. Політична ж наука використовує як категорію «політична поведінка», так і «політична діяльність», особливо в політичній психології і політичній соціології.

Другий підхід представлений позицією науковців, які вважають дані поняття синонімами. Наприклад, російський науковець Д.Ольшанський вказує, що суперечність між поняттями «політична поведінка» і «політична діяльність» має мнимий характер. Багато чим дана проблема зумовлена тим, що в англійській мові немає адекватного перекладу слова «діяльність», а вітчизняна наука не хотіла і не могла повторювати «поведінкову психологію». Для англійськомовного світу слово «діяльність» є беззмисловим. Поняття «activity» перекладається як «активність». Тому англійська школа акцентує на домінуванні поняття «поведінка», а пострадянські школи – на домінуванні «діяльності». Хоча, за своєю суттю, вони є синонімами [4, с.29]. Проте, у фундаментальних словниках термін «поведінка» перекладається і як активність, і як діяльність.

Третій підхід заключається в тому, що поведінка розглядається як поняття більш широке, ніж діяльність (Ананьєв Б., Кветной М.). Це можна віднести і до політичної науки (О.Демідов, О.Соловйов та інші). Загалом цей підхід отримав широке розповсюдження в науці. Відповідно до цього підходу, політична поведінка – це уся сукупність суб'єктивно мотивованих дій різних суб'єктів (акторів), які реалізують свої статусні позиції і внутрішні установки [9, с.369]. Дане визначення сформоване на підставі аналізу декількох точок зору з приводу її природи та сутності. Так, більшість вчених виходять з того, що політична

поведінка – це сукупність всіх дій (акцій та інтеракцій, які здійснюються в політичній сфері і відрізняються за ступенем свого впливу на владу. Наприклад, в межах даного підходу дії розглядаються як способи реалізації статусів або, як вважає А.Блау, як результати вигідних актору раціональних рішень. Досить розповсюдженою є ситуаційна трактовка політичної поведінки, в якій увага концентрується на зовнішніх відносно людини факторах, які впливають на зміст її дій. У зв'язку з таким розумінням Р.Мертон ставить питання про різні способи адаптації до зовнішнього середовища: конформізм (прийняття людиною порядку речей, які склалися), іновація (збереження активності і самостійності позиції людині відносно оточуючого середовища) і ритуал (символічна і некритична позиція людини відносно зовнішніх умов діяльності [9, с.369].

Ряд інших вчених роблять акцент на суб'єктивних прагненнях людини, які проявляються в її діях. Так, М.Вебер виділяв ціле-раціональні, ціннісно-раціональні, афективні і традиційні дії, які мають місце в політичній сфері. Політична поведінка пов'язується не лише з дієвістю (сукупністю дій, актів), а також і з персональним розумінням кожною діючою особою цілей і засобів їх досягнення, власних позицій, оцінок минулого і теперішнього, актуалізацією власних потреб і інтересів. Стосовно останнього, то є різні погляди вчених на те, що саме змушує людину діяти. Так, за З.Фрейдом це задоволення, за Т.Адорно – могутність, за А.Унгерсмом – зміст, за Д.Доллардом та В.Міллером – фрустрація (розчарування, яке виникає в результаті перешкод, які виникають при задоволенні інтересів). А.Маслоу сформулював класичний перелік ієрархізованих потреб, які лежать в основі політичних дій людини: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, в любові, визнанні і самоствердженні, само актуалізації. [9, с.370].

Прихильники конфліктної теорії вважають, що в основу політичної поведінки людини покладено три типи мотивації: кооперативна, при якій суб'єкт зацікавлений у добробуті партнера і розглядає його інтереси в якості складової частини власних прагнень; індивідуалістична, побудована на власній зацікавленості і ігнорує усі раціональні міркування; конкурентна, яка будується на протиставленні позицій і інтересів сторін і грі на перемогу, при якій нанесення шкоди протилежній стороні є одним з позитивних результатів діяльності. Представники системного аналізу вважають, що значимим мотивом політичної поведінки людини виступає прихильність до авторитетного лідера, копіювання його стилю і діяльності. Представники теорії раціонального вибору (А.Даунс, Р.Карі, Л.Хуад та інші) в основі поведінки людини вбачають її прагнення до вигоди, мінімум витрат при отриманні результатів.

Група вчених, які підтримують ідею «автономної людини», що стверджує зростання індивідуалізації соціальної поведінки і складність мотивів, якими керуються громадяни в сучасних умовах, пропонують більш ретельно і диференційовано досліджувати їх установки і часто доходять до визнання принципової нездатності аналізувати суб'єктивну мотивацію (А.Горц, О.Дербаль) [9, с.370]. Різні позиції і погляди вчених на мотиваційну складову політичної поведінки ще раз свідчать про достатньо складний характер останньої, її багатомірність і навіть певну невизначеність.

Політичну діяльність можна розглядати у широкому сенсі як діяльність в політичних організаціях, виконання політичних функцій в органах державного управління. Російський науковець О.Демідов визначає її як «характеристику не лише внутрішнього механізму – мотивів, реакцій, спрямованості дій і рівня їх організації, але й всього динамічного аспекту політики» [1, с.529]. Також серед її важливих рис науковець називає концентрацію зусиль на загальних проблемах, потребах існування соціальної спільноти (*спирається на погляди відомого філософа І.Льїна, який трактує політичну діяльність як суто солідарну діяльність в ім'я загальної мети – курсив наш І.К.*); погляд на державу, політичні інститути як на інструменти вирішення цих проблем; використання політичної влади як головного засобу реалізації поставлених цілей [1, с.529]. Про широке розуміння свідчать і стани, в яких вона може реалізовуватись: політичне відчуження, політична пасивність, політична активність. Також широке визначення політичної діяльності надає і «Політологічний енциклопедичний

словник): «Діяльність політична – невід’ємна складова загальної людської діяльності, специфічна сутність якої полягає в сукупності дій окремих індивідів і великих соціальних груп (класів, партій, суспільних організацій тощо), спрямованих на реалізацію їхніх політичних інтересів, насамперед завоювання, утримання і використання влади» [6, с.107].

У вузькому розумінні політична діяльність – це професійна політична діяльність, яку здійснюють члени уряду, депутати парламенту, керівники партій, політичних інститутів, професійні політологи, це апаратна праця, яка регламентується відповідними нормами, регламентами. Відповідно до чого, парламентська діяльність – це вид професійної політичної діяльності. Політичну діяльність можна розглядати як діяльність, яка спрямована на зміну або збереження існуючих політичних відносин, в результаті якого утворюється їх нова якість, або консервується стара.

В якості субстанційної основи політичної діяльності виступають відносини політичної влади в їх внутрішньому зв’язку з соціальним управлінням. Вітчизняний науковець І.Побочий, спираючись на розвідки російських науковців, вказує, що політична діяльність виявляється у живій та опредметненій формі, які знаходяться у суперечливій (діалектичній) єдності. До опредметненої політичної діяльності дослідник відносить політичні інститути (держава, політичні організації, норми, що регулюють політичну діяльність, стереотипи, політичні знання, політична ідеологія). Жива політична діяльність – це діяльність соціальних суб’єктів, які потребують системності і стають через це суб’єктами політики. Опредметнена політична діяльність, тобто політична система визначає спрямованість живої діяльності суб’єкту, що постає як політичний інтерес суб’єкта. Це стосується і інтересів розвитку, оскільки сама наявна політична система обумовлює характер дій, спрямованих на її трансформацію.

Діалектика живої та опредметненої політичної діяльності повинна розглядатись з врахуванням того, що система політичної діяльності не є системою, замкнутою на собі самій. Процеси, що відбуваються в кожній системі соціальної дійсності, визначаються в кінцевому рахунку тим, що остання здійснює відповідну функцію в більш широкому цілому. Ця функція виглядає як зовнішня необхідність, як фактор, що детермінує дану систему діяльності. В якості такої функції політичної діяльності виступає соціальне управління, що здійснюється через реалізацію відносин політичної влади [5, с. 23-24].

Література:

1. Демидов А.И. Политическое поведение и политическая деятельность / А.И. Демидов // Политология для юристов: Курс лекцій / Под ред. проф. Н.И.Матузова и проф. А.В.Малько. – М.: Юрист, 1999. – С.524-535.
2. Демин М. В. Природа деятельности / М.В. Демин. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 167 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / [26-е издание] – М.: Мир и образование, Оникс. – 2009. – 736с.
4. Ольшанский Д.В. Политическая психология / Д.В. Ольшанский. – СПб: Питер, 2002. – 576с.
5. Побочий І. Політична боротьба: праксеологічний вимір: [Монографія] / І. Побочий. – К.: Абрис, 2007. – 352с.
6. Політологічний енциклопедичний словник: Навч.посібник для студентів вищ.навч.закладів / Відповідальні редактори Ю.С.Шемшученко, В.Д.Бабкін. – К.: Генеза, 1997. – 400с.
7. Понятие деятельности в философской науке: Сб. статей / Ред. В.Н.Сагатовский. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1978. – 256с.
8. Протасов В.Н. Правоотношение как система / В.Н. Протасов. – М.: Издательство «Юридическая литература», 1991. – 144с.
9. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов / А.И.Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 559с.